

Utrecht – Late middeleeuwen

Stadsrechten

Op 2 juni 1122 verkreeg Utrecht als een van de eerste plaatsen in de Noordelijke Nederlanden "stadsrechten". In twee oorkondes bevestigde keizer Hendrik V deze en erin werden verschillende rechten en plichten opgemaakt zoals de handhaving van het marktrecht door de Utrechtse schepenen en de hoogte van de toltarieven. Tevens dat iedereen werd vrijgesteld van de toltarieven die moest bijdragen aan de aanleg van de Utrechtse stadswal. In eerste instantie werd die kort daarop uitgevoerd in de vorm van een aarden wal en daaromheen een bijna 6 kilometer lange verdedigingsgracht (Stadsbuitengracht), waarbij gedeeltelijk gebruik werd gemaakt van de reeds aanwezige rivierlopen. De zeer ruim aangebrachte stadsgrens omvatte de burcht met de naastgelegen handelswijk, de westelijke en zuidelijke nederzettingen en het gebied rond de naar het noorden gegraven Oudegracht. De toegang over land tot de stad zou via een van de vier met een brug uitgevoerde toegangen via stadspoorten in de eeuwen daarna gaan gebeuren, met in iedere windstreek een. In Utrecht werd in of direct na 1122 het zuidelijk deel van de Oudegracht gegraven.

Door de bloei ontstond een netwerk van straten binnen de muren en de welgestelden bouwden volop stenen huizen. In die tijd had Utrecht een voorsprong op andere Nederlandse steden, waar stenen woningen nog zeldzaam waren. In de middeleeuwen was Utrecht als bisschopszetel en grootste stad van de Noordelijke Nederlanden het belangrijkste culturele centrum van Nederland.

Bloei

De groei van de bevolking blijkt onder meer uit het feit dat er drie nieuwe parochies werden afgesplitst van de oudste parochie, die van de Buurkerk. Het bestuur van de stad bestond aanvankelijk uit schout en schepenen, maar al in 1196 werd er een Raad gevormd.

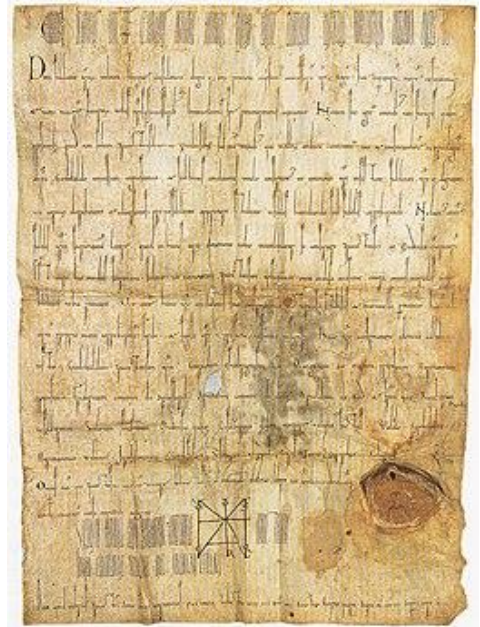
Vanaf de 12e eeuw werd de macht van naburige vorsten groter, terwijl die van de Utrechtse bisschop afnam. Gedurende de hele Middeleeuwen hebben vooral Holland en Gelre geprobeerd delen van het Sticht in te lijven. Binnen de stad ontstonden twee overheersende partijen, waarvan de een pro-Holland was en de ander pro-Gelre. Eeuwenlang hebben deze partijen elkaar te vuur en te zwaard bestreden. Bij verschillende van deze gelegenheden kan gerust gesteld worden dat er sprake was van burgeroorlog.

Ondanks deze strijd en ondanks de toenemende concurrentie van de Hollandse steden vanaf de 13e eeuw, bleef Utrecht de grootste en welvarendste stad en het belangrijkste culturele centrum in de Noordelijke Nederlanden. Talrijke kloosters vestigden zich in en rond de stad. De huidige Domkerk werd vanaf 1254 gebouwd.

In 1304 deden de gilden een succesvolle greep naar de macht, en zij zouden tot 1528 een grote rol in het stadsbestuur blijven spelen. Met het graven van de Nieuwegracht eind 14e eeuw was het stratenpatroon binnen de stad grotendeels voltooid. Opvallend is het grote aantal gasthuizen (tehuizen voor behoeftigen) dat in deze eeuw ontstond. Het grootste prestigeproject van de 14e eeuw was echter de bouw van de kolossale Domtoren, een van de grootste torens die tot dan toe was gebouwd. Eeuwenlang kende men daarnaast een groot, onderhorig, gebied rond de stad: de stadsvrijheid.

Inwonersaantal

In 1200 telde Utrecht ongeveer 3000 inwoners. Deze woonden merendeels nog op natuurlijke of kunstmatige ophogingen in de stad, met name in en rond de handelswijk Stathe. De inwoners kenden rond die tijd ook kleinere of grotere rampen, vooral veroorzaakt door ziekten, vuur en water. Met grote regelmaat werd de, met name armere, stadsbevolking in de middeleeuwen tot de eeuwen erna geteisterd door verschillende ziekten zoals de pest. Ondanks de soms grote aantallen sterfgevallen tijdens epidemieën, bleef over het algemeen het inwoneraantal gelijk of groeide zelfs door een minstens even grote instroom van nieuwe stadsbewoners. In 1300 was het inwoneraantal gestegen tot rond 5500 tot 7000. De stad kreeg veel ambachtslieden erbij die het agrarische platteland verlieten. Bijkomende handel volgde in hun voetspoor en de langeafstandhandel werd sterk uitgebreid met regionale handel. In 1425 barstte een langdurige opvolgingsstrijd rond de bisschopszetel los. In 1500 telde de stad ongeveer 20.000 inwoners.

Figuur 1 Oorkonde met bevestiging van stadsrechten voor Utrecht